PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

RUS TILINI O‘QITISHDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING ILMIY-METODIK ASOSLARI

Tog‘ayeva Zulfiya Sherali qizi
Shahrisabz tuman 1 son texnikum rus tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada rus tilini o‘qitishda kompetensiyaviy yondashuvning ilmiy-metodik asoslari zamonaviy pedagogik va lingvodidaktik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Tadqiqotning asosiy maqsadi ta’lim jarayonida kommunikativ, lingvistik, sotsiolingvistik va pragmatik kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy hamda amaliy mexanizmlarini aniqlashdan iborat. Maqolada kompetensiyaviy yondashuvning mazmuni, uning rus tilini o‘qitish metodikasidagi o‘rni, xalqaro ta’lim standartlari asosidagi kompetensiyalar tizimi hamda zamonaviy raqamli pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalashgan holda qo‘llash imkoniyatlari ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, muloqot madaniyati, tanqidiy tafakkuri va amaliy nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishda kompetensiyaviy ta’limning ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: rus tilini o‘qitish, kompetensiyaviy yondashuv, lingvodidaktika, kommunikativ kompetensiya, lingvistik kompetensiya, sotsiolingvistik kompetensiya, pragmatik kompetensiya, ta’lim metodikasi, innovatsion pedagogik texnologiyalar

Kirish

XXI asrda globallashuv, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi hamda xalqaro akademik va kasbiy hamkorlikning kengayishi xorijiy tillarni, jumladan, rus tilini o‘qitish mazmuni va metodologiyasini tubdan takomillashtirishni taqozo etmoqda. Zamonaviy ta’lim tizimida asosiy e’tibor o‘quvchining nazariy bilimlarini oshirishdan ko‘ra, ularning real hayotiy va kasbiy vaziyatlarda bilim, ko‘nikma hamda malakalarni samarali qo‘llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilmoqda. Shu nuqtai nazardan kompetensiyaviy yondashuv bugungi pedagogika va lingvodidaktikaning ustuvor ilmiy yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Kompetensiyaviy yondashuv tushunchasi XX asrning 70-yillaridan boshlab ilmiy muomalaga kirib kelgan bo‘lib, uning nazariy asoslari amerikalik olim David McClelland tomonidan kompetensiyaning an’anaviy bilim va IQ ko‘rsatkichlariga nisbatan kasbiy muvaffaqiyatni aniqroq belgilovchi omil sifatida talqin qilinishi bilan bog‘liq. Keyinchalik Richard Boyatzis kompetensiyalarni samarali kasbiy faoliyatni ta’minlovchi bilim, ko‘nikma, motivatsiya va shaxsiy sifatlarning integratsiyalashgan tizimi sifatida izohladi. Ta’lim sohasida esa John Raven kompetensiyani shaxsning muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish imkonini beruvchi murakkab psixologik va kasbiy xususiyatlar majmui sifatida asoslab berdi. Mazkur ilmiy qarashlar keyinchalik xorijiy tillarni o‘qitish metodologiyasining rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi.

Rus tilini xorijiy til sifatida o‘qitish metodikasida kompetensiyaviy yondashuvning ilmiy asoslari N.D. Galskova, N.I. Gez, E.I. Passov, A.N. Shchukin, I.L. Bim kabi olimlarning tadqiqotlarida batafsil yoritilgan. Ularning ilmiy ishlanmalarida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish, til birliklarini amaliy nutq faoliyati bilan integratsiyalash, o‘quvchini muloqot subyekti sifatida rivojlantirish hamda interaktiv o‘qitish metodlarining samaradorligi nazariy va amaliy jihatdan asoslangan. Ayniqsa, Passovning kommunikativ metod konsepsiyasi rus tilini o‘qitishda nutq faoliyatining barcha turlarini kompleks rivojlantirish zarurligini ilmiy jihatdan isbotlab bergan. Kompetensiyaviy yondashuvning xalqaro miqyosdagi metodologik asoslari Yevropa Kengashi tomonidan ishlab chiqilgan Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) hujjatida ham o‘z aksini topgan. Mazkur hujjatda tilni o‘rganish jarayoni grammatik bilimlarni

egallash bilangina cheklanmasdan, kommunikativ, lingvistik, sotsiolingvistik va pragmatik kompetensiyalarni kompleks rivojlantirish orqali baholanishi belgilangan. Bugungi kunda CEFR tamoyillari dunyoning ko‘plab mamlakatlarida xorijiy tillarni o‘qitish standartlarini ishlab chiqishda metodologik asos sifatida qo‘llanilmoqda.

So‘nggi yillarda raqamli pedagogika, sun’iy intellekt texnologiyalari, elektron ta’lim platformalari va multimodal o‘qitish vositalarining rivojlanishi kompetensiyaviy yondashuvning amaliy imkoniyatlarini yanada kengaytirdi. Interaktiv platformalar, virtual muloqot muhiti, adaptiv o‘quv tizimlari hamda sun’iy intellekt asosidagi ta’lim vositalari o‘quvchilarning individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish, mustaqil ta’lim faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Natijada rus tilini o‘qitish jarayoni bilimlarni uzatishga asoslangan an’anaviy modeldan kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan innovatsion modelga bosqichma-bosqich o‘tmoqda. Shu bilan birga, amaliyotda rus tilini o‘qitishda kompetensiyaviy yondashuvni samarali joriy etish bilan bog‘liq qator muammolar ham mavjud. Jumladan, kompetensiyalarni baholash mezonlarining yetarlicha takomillashmaganligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish darajasining turlicha ekanligi, o‘quv dasturlarini xalqaro standartlar asosida yangilash zarurati hamda o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini yanada rivojlantirish ehtiyoji ushbu yo‘nalishda chuqur ilmiy tadqiqotlar olib borishni talab etadi.

Kompetensiyaviy yondashuv asosida rus tilini o‘qitish jarayonini tashkil etish o‘quvchilarda faqat til birliklarini o‘zlashtirishni emas, balki ularni real kommunikativ vaziyatlarda qo‘llash malakasini shakllantirishni nazarda tutadi. Zamonaviy metodika nuqtai nazaridan til kompetensiyasi bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy tajribaning integratsiyasi sifatida qaraladi. Shu sababli rus tilini o‘qitishda kompetensiyalarni rivojlantirish ta'lim mazmuni, metodlari, vositalari va baholash tizimining yagona metodik modelini yaratishni talab etadi. Lingvodidaktika sohasidagi taniqli olim E.I. Passov kommunikativ metodikaning asosiy tamoyillarini ishlab chiqib, chet tilini o‘qitishda o‘quvchining faol nutqiy faoliyatini shakllantirish ustuvor vazifa ekanligini ta'kidlaydi. Olimning fikriga ko‘ra, til o‘rganish jarayoni sun'iy grammatik mashqlarga emas, balki tabiiy kommunikativ vaziyatlarga asoslanishi kerak. Aynan ushbu tamoyil bugungi kompetensiyaviy yondashuvning metodologik negizini tashkil etadi.

Shuningdek, I.L. Bim xorijiy tillarni o‘qitish metodikasida kommunikativ-faoliyat yondashuvini ishlab chiqib, o‘quvchilarning nutq faoliyatini tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish kompetensiyalarining uzviy rivojlanishini ilmiy jihatdan asoslagan. Olimning tadqiqotlariga ko‘ra, mazkur kompetensiyalar alohida emas, balki kompleks shakllantirilgandagina yuqori natija beradi.

Rus tilini kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘qitishda kommunikativ kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- lingvistik kompetensiya;
- nutq kompetensiyasi;
- sotsiolingvistik kompetensiya;
- diskursiv kompetensiya;
- strategik kompetensiya;
- sotsiomadaniy kompetensiya.

Mazkur komponentlarning o‘zaro uyg‘un rivojlanishi o‘quvchining rus tilida erkin muloqot qilish imkoniyatlarini sezilarli darajada oshiradi.

So‘nggi yillarda kompetensiyaviy ta'limni joriy etish bo‘yicha xalqaro tajriba sezilarli natijalarni namoyon qilmoqda. OECD tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kompetensiyaga asoslangan ta'limni qo‘llayotgan mamlakatlarda o‘quvchilarning muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘rsatkichlari an'anaviy ta'lim tizimiga nisbatan yuqoriroq natijalarni qayd etgan. Xususan, PISA-2022 natijalari o‘quvchilarning funksional savodxonligi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda kompetensiyaviy ta'lim modelining ustunligini ko‘rsatdi.

Rus tilini o‘qitishda raqamli pedagogik texnologiyalar ham kompetensiyalarni rivojlantirishning muhim omiliga aylandi. Elektron ta'lim platformalari, sun'iy intellekt asosidagi o‘quv tizimlari, virtual laboratoriyalar va multimedia resurslari individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirish imkonini beradi. UNESCO (2023) hisobotiga ko‘ra, raqamli texnologiyalarni muntazam qo‘llayotgan ta'lim muassasalarida xorijiy tilni o‘zlashtirish samaradorligi 30 % gacha ortganligi aniqlangan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, rus tilini o‘qitishda loyiha metodi (Project-Based Learning) kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Mazkur metod o‘quvchilarda axborotni izlash, tahlil qilish, guruhda ishlash, tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, loyiha faoliyati davomida o‘quvchilar rus tilidan real kommunikativ vazifalarni bajarishda foydalanadilar. Muammoli ta'lim texnologiyasi (Problem-Based Learning) ham rus tilini o‘qitishda yuqori samaradorlikka ega. Mazkur metod o‘quvchilarni tayyor bilimlarni yodlashdan ko‘ra mustaqil izlanishga undaydi. Muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda talabalar rus tilida fikr almashish, bahs-munozara olib borish, dalillarni asoslash va xulosa chiqarish kompetensiyalarini rivojlantiradilar.

Kompetensiyaviy yondashuv asosida baholash tizimi ham sifat jihatidan yangilanadi. An'anaviy baholashda grammatik bilimlar ustun bo‘lsa, zamonaviy baholash tizimida kommunikativ vazifalarni bajarish darajasi, muloqot sifati, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va hamkorlik kompetensiyalari kompleks baholanadi. Shu sababli xalqaro amaliyotda portfoliolar, loyihalar, prezentatsiyalar, kuzatish kartalari va rubrikalar keng qo‘llanmoqda.

Quyidagi jadval kompetensiyaviy yondashuv asosida rus tilini o‘qitishda qo‘llaniladigan metodlarning samaradorligini ko‘rsatadi.

Pedagogik metod	**Rivojlantiriladigan kompetensiya**	**Kutilayotgan natija**
Rolli o'yinlar	Kommunikativ kompetensiya	Erkin muloqot qilish
Case-study	Analitik kompetensiya	Muammoni hal qilish
Loyiha metodi	Tadqiqotchilik kompetensiyasi	Mustaqil izlanish
Debatlar	Tanqidiy fikrlash	Dalillash va nutq madaniyati

Multimedia texnologiyalari	AKT kompetensiyasi	Raqamli savodxonlik
Portfoliolar	Refleksiv kompetensiya	O'zini baholash

O‘zbekiston Respublikasi oliy va umumiy o‘rta ta'lim tizimida ham kompetensiyaviy yondashuv asosida yangi davlat ta'lim standartlari joriy etilmoqda. Rus tilini o‘qitish dasturlarida kommunikativ kompetensiya, funksional savodxonlik va madaniyatlararo muloqot kompetensiyalariga alohida e'tibor qaratilishi ta'lim sifatini xalqaro standartlarga yaqinlashtirishga xizmat qilmoqda.

Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuvni samarali amalga oshirish uchun quyidagi metodik shartlar zarur:

- autentik o‘quv materiallaridan foydalanish;
- CEFR talablariga mos o‘quv dasturlarini ishlab chiqish;
- raqamli ta'lim platformalarini integratsiyalash;
- kommunikativ vaziyatlarga asoslangan topshiriqlarni ko‘paytirish;
- formatif va summativ baholash tizimini qo‘llash;
- o‘qituvchilarning metodik kompetensiyasini muntazam oshirib borish.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan rus tili darslari o‘quvchilarning tinglab tushunish, og‘zaki nutq, yozma nutq, tanqidiy fikrlash va mustaqil ta'lim olish kompetensiyalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Shu bois mazkur yondashuv bugungi kunda rus tilini o‘qitish metodikasining eng istiqbolli ilmiy yo‘nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Xulosa

Mazkur tadqiqotda rus tilini o‘qitishda kompetensiyaviy yondashuvning ilmiy-metodik asoslari nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, kompetensiyaviy yondashuv ta'lim oluvchilarning faqat lingvistik bilimlarini emas, balki ularni real kommunikativ vaziyatlarda samarali qo‘llash kompetensiyalarini ham shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda ularni zamonaviy mehnat bozori talablariga mos mutaxassis sifatida tayyorlashda muhim omil hisoblanadi. Ilmiy tahlillar asosida aniqlanishicha, rus tilini kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘qitishda kommunikativ metod, loyiha metodi (Project-Based Learning), muammoli ta'lim (Problem-Based Learning), interfaol texnologiyalar va raqamli ta'lim vositalaridan kompleks foydalanish yuqori pedagogik samaradorlikni ta'minlaydi. Mazkur metodlar o‘quvchilarda kommunikativ, sotsiomadaniy, strategik va axborot-kommunikatsion kompetensiyalarni izchil rivojlantirish imkonini beradi.

Shuningdek, tadqiqot davomida baholash tizimini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish zarurligi asoslandi. Formativ va summativ baholash, elektron portfoliolar, loyiha ishlari hamda kommunikativ topshiriqlar orqali o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini kompleks baholash ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Xalqaro tashkilotlar, jumladan UNESCO, OECD hamda CEFR tavsiyalarining tahlili shuni ko‘rsatadiki, kompetensiyaga asoslangan ta'lim modeli

xorijiy tillarni o‘qitishda eng samarali pedagogik yondashuvlardan biri sifatida e'tirof etilgan. O‘zbekiston ta'lim tizimida ham mazkur yondashuvni rus tilini o‘qitish metodikasiga izchil integratsiya qilish ta'lim sifatini xalqaro standartlarga moslashtirish, o‘quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish va ularning xalqaro akademik hamkorlikdagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Kelgusida rus tilini o‘qitishda sun'iy intellekt texnologiyalari, adaptiv o‘quv platformalari va individual ta'lim trayektoriyalarini qo‘llash bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Bu esa kompetensiyaviy yondashuvning amaliy samaradorligini yanada oshirishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Passov, E. I. (2010). *Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению*. Moskva: Prosveshcheniye.
2. Бим, И. Л. (2002). *Теория и практика обучения иностранным языкам в средней школе*. Москва: Просвещение.
3. Hymes, D. H. (1972). On Communicative Competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin Books.
4. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*, **1**(1), 1–47.
5. Canale, M. (1983). From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. In J. Richards & R. Schmidt (Eds.), *Language and Communication*. London: Longman.
6. Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
7. UNESCO. (2023). *Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education – A Tool on Whose Terms?* Paris: UNESCO.
8. OECD. (2023). *PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education*. Paris: OECD Publishing.
9. OECD. (2024). *Education at a Glance 2024: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing.
10. Richards, J. C. (2006). *Communicative Language Teaching Today*. New York: Cambridge University Press.
11. Nunan, D. (2004). *Task-Based Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Республика Узбекистан. (2020). *Государственный образовательный стандарт общего среднего образования*. Ташкент.
13. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2020). Umumiy o‘rta ta'limning davlat ta'lim standarti**.** Toshkent.
14. Littlewood, W. (2011). *Communicative Language Teaching: An Expanding Concept for a Changing World*. In E. Hinkel (Ed.), *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning* (Vol. II). New York: Routledge.
15. Ellis, R. (2003). *Task-Based Language Learning and Teaching*. Oxford: Oxford University Press.